

Розвиток у майбутніх педагогів середньої і професійної освіти, фахівців образотворчого та декоративного мистецтва художньо-творчої активності засобами орнаментального мистецтва

Анотація. У статті обґрунтовано науково-теоретичні основи орнаментальної композиції; виявлено психолого-педагогічні умови розвитку у майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва художньо-творчої активності засобами орнаментального мистецтва; визначено критерії оцінки розвитку у студентів художньо-творчої активності під час виконання орнаментальних композицій.

Ключові слова: учитель трудового навчання та технологій, педагог професійної освіти, фахівець образотворчого та декоративного мистецтва, декоративно-ужиткове мистецтво, образотворче мистецтво, орнаментальне мистецтво, художньо-творча активність.

Abstract. The article substantiates the scientific and theoretical foundations of ornamental composition; revealed psychological and pedagogical conditions for the development of future teachers of labor education and technology, teachers of vocational education and specialists in fine and decorative arts of artistic and creative activity by means of ornamental art; criteria for assessing the development of students' artistic and creative activity during the performance of ornamental compositions are determined.

Keywords: teacher of labor education and technologies, teacher of professional education, specialist of fine and decorative arts, decorative and applied arts, fine arts, ornamental art, artistic and creative activity.

Постановка наукової проблеми. У сучасних соціокультурних умовах відродження національної самосвідомості та розуміння важливості вивчення духовних цінностей світової художньої культури особливої актуальності набуває інтерес до національної культури народів світу, в наслідок чого зростають вимоги до системи освіти. Відтак, «одним з найважливіших завдань є створення національної системи освіти, яка сприятиме розвитку компетентностей особистості на основі культури та мистецтва українського народу, народних традицій, залучення молодого покоління до надбаних духовної культури» [4, с. 229]. Майбутні вчителі трудового навчання та технологій, педагоги професійної освіти і фахівці образотворчого та декоративного мистецтва покликані формувати в учнів інтерес до художньої спадщини й розвивати в них творчі здібності, що можливо реалізувати за умов наявності у педагогів професійних знань, активності у художній творчості.

Долученню молоді до цінностей вітчизняної та зарубіжної художньої культури, кращих зразків народної творчості, класичного й сучасного мистецтва сприятиме художня освіта, важливим аспектом теорії і практики якої є проблема навчання студентів орнаментальній композиції [8, с. 645-646]. Суспільство на кожному етапі власного розвитку продукує низку нових орнаментальних форм, що відображають сучасні технології, ідейно-стилістичні цінності та національні риси особистості. У світовій педагогічній практиці спостерігається актуалізація проблеми вивчення орнаментального мистецтва.

Орнаментальне мистецтво, як одне з найяскравіших проявів творчості та самовираження людини, одна з галузей її діяльності, має свою багату історію, яка розпочинається з сивочолої давнини. Орнамент, який виник в епоху палеоліту, завжди був і нині залишається одним з основних засобів художнього оздоблення творів декоративно-ужиткового мистецтва: виробів з глини, скла, дерева, металу, різноманітних текстильних матеріалів. У системі традиційного декоративно-ужиткового та образотворчого мистецтва він сприяє формуванню уявлення про особливості національного колориту, символіку пращурів українського народу. Цей естетично багатий вид мистецтва покликаний виробляти у студентів ціннісні орієнтації у царині художньо-культурної спадщини рідного краю [8, с. 648].

У контексті нашого дослідження ми розглядаємо орнамент як цілісність і як засіб розвитку у здобувачів вищої освіти, які навчаються за спеціальностями 014 Середня освіта (Трудове навчання та технології), 015 Професійна освіта (Сфера обслуговування), 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, художньо-творчої активності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З метою вирішення сформульованої проблеми ми звернулись до науково-теоретичних праць провідних учених в галузі психології, філософії, мистецтвознавства, педагогіки. Вияв художньо-творчої активності безпосередньо пов'язаний з творчою діяльністю в галузі мистецтва. Для нашої роботи значущими є дослідження психологів Д. Богоявленської, О. Матюшкіна, П. Якобсона, в яких вивчаються структура та динаміка пізнавальної активності особистості, різноманітні аспекти розвитку інтелектуальної, художньо-творчої активності, як у загально-психологічному, так і віковому контекстах. Психологічною основою для розроблення концепції художньо-творчої активності є теорія культурно-історичного розвитку психіки, що створена Л. Виготським і О. Лурія, а також учіння К. Юнга про архетипи колективного несвідомого в мистецтві. Значення навчання в художньо-творчій діяльності підкреслюється у психолого-педагогічних працях Б. Ананьева, Л. Виготського, В. Крутецького, А. Петровського та ін. Творчість у культурно-історичному аспекті досліджували М. Каган, Т. Лапіна, В. Мішін та ін. М. Каган зазначав, що творча діяльність є

формою якісного розвитку людини, її культури та навколишнього середовища.

Важливий чинник теоретичних основ навчання орнаментального мистецтва становить сутність декоративно-ужиткового мистецтва (ДУМ) та його значення в системі вищої освіти. Науковці Є. Антонович, Н. Кардаш, Н. Кузан, Г. Мельник, В. Мусієнко, Н. Ничкало, Л. Оршанський, В. Радкевич, З. Резніченко, Л. Савка, О. Сидоренко, В. Тименко, В. Титаренко, С. Чебоненко та ін. у своїх працях досліджують проблеми психолого-педагогічного та виховного потенціалу декоративного та образотворчого мистецтва в системі освітнього процесу. Вони виявляють процес становлення народної культури як певної цілісності та її значення як системоутворювального чинника.

Питання розвитку та формування композиційного мислення студентів були предметом досліджень таких науковців, як А. Куликова, Н. Меньшикова, Л. Панкратової, С. Данілушкіна. Проблему впливу композиційного мислення на формування творчої особистості досліджують у своїх працях культурологи, мистецтвознавці, філософи культури, а також педагоги та психологи, а саме: Є. Антонович, Д. Богоявленська, Я. Василькевич, Є. Гергель, О. Лобода, О. Максименко, Л. Міщиха, Ю. Музиченко, Н. Ніколайчук, М. Пічкур, О. Семенова, М. Стась та інші.

Аналіз наукових праць доводить, що проблема розвитку творчої активності студентів є актуальною та соціально значущою. Проте, проблема впливу орнаментального мистецтва на розвиток у майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва художньо-творчої активності залишається недостатньо дослідженою.

Мета статті полягає в обґрунтуванні науково-теоретичних основ орнаментальної композиції; у виявленні психолого-педагогічних умов розвитку у майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва художньо-творчої активності засобами орнаментального мистецтва; визначенні критеріїв оцінки розвитку у студентів художньо-творчої активності під час виконання орнаментальних композицій.

Виклад основного матеріалу. Орнамент є складним і багатограним явищем, про що свідчить те, що його історію, сутність, структуру вивчають мистецтвознавці і психологи, педагоги і художники, етнографи і математики.

Орнамент відображає візерунок, який має ритмічний характер нанесення на виріб або становить його структурну основу. Тобто первинного генетичного сенсу декоративність набуває в орнаменті. В його основі лежить предметна форма, що поступово трансформується в символ, який, у свою чергу, – в декоративний мотив – лінію хвилі, коло сонця, листок дерева, квітку, птаха, крило птиці, гілку дерева тощо [8, с. 648]. Орнамент поєднує в собі естетичне й утилітарне. В одних випадках він становить об'єкт творчості, в інших – засіб для творчості.

Будь-який орнамент характеризується нерозривним зв'язком з матеріалом, із загальними тенденціями розвитку мистецтва у контексті конкретного проміжку історичного розвитку суспільства. Тому багаточисельність орнаментів глибинно визначає художній стиль свого часу, тобто історично сформовану систему художніх засобів, що зумовлена єдністю ідейних, моральних та естетичних поглядів і цінностей суспільства. Орнамент відображає своєрідний почерк епохи, як елемент стилю, що дає цілісне уявлення про ту історичну епоху, до якої він належить. Він є носієм інформації, традицій, семантики знаків та образів і забезпечує повноцінне долучення студентів до художньої культури в цілому, оскільки відображає в собі всі її елементи. Залучення студента до культури орнаменту є своєчасним і вкрай необхідним елементом формування розвиненої особистості, найважливішою умовою професійно-художнього зростання.

За допомогою засобів орнаментального мистецтва студент має змогу ознайомитися з елементами та принципами світобудови. Цей процес відбувається також на теоретичному рівні, оскільки студент має можливість, створюючи види орнаменту, досліджувати структурні зв'язки світу, отримати перші поняття про естетику. Водночас, орнамент був і залишатиметься самим регламентованим видом художньої практики, де ідеальний раціоналізм художньої форми органічно поєднується з орнаментальним набором методів створення творчої композиції.

Навчання здобувачів вищої освіти за спеціальностями 014 Середня освіта (Трудове навчання та технології), 015 Професійна освіта (Сфера обслуговування), 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація основам орнаментального мистецтва передбачає вирішення низки взаємопов'язаних завдань: формування світогляду та художнього смаку, засвоєння необхідних наукових знань і набуття спеціальних технічних навичок, розвиток потенційних творчих можливостей, здатності до творчості.

Проблема пізнання сутності творчості складна й багатогранна. Над основними аспектами теоретичного аналізу цього поняття працювали філософи, психологи, педагоги. У своїх роботах вони відзначали роль творчості в процесі становлення людської особистості. У працях сучасних учених знайшли відображення такі аспекти окресленої проблеми, як: взаємозв'язок творчих здібностей і мислення особистості, розвиток творчих здібностей студентів закладів вищої освіти, художня обдарованість і здібності у галузі образотворчого мистецтва, розвиток творчих здібностей майбутніх педагогів-художників в умовах застосування комп'ютерних технологій, формування творчого і просторового мислення як важливого складника творчих здібностей майбутніх учителів тощо.

У вузькому сенсі, творчість – людська діяльність, що породжує щось якісно нове, яке ніколи раніше не існувало та має суспільно-історичну цінність. У більш широкому і досить поширеному в

психології сенсі, творчість становить будь-яку практичну або теоретичну діяльність людини, під час якої виникають нові, зокрема для суб'єкта діяльності, результати знання, рішення, способи дії, матеріальні продукти. Творчість має власні критерії оцінки, шкалу цінностей, психофізичну структуру, суб'єктивне та об'єктивне значення в розвитку особистості. Розуміння природи творчості невіддільне від розгляду психолого-фізіологічних особливостей особистості індивіда. Поняття творчості передбачає особисте начало та вживається переважно стосовно діяльності людини [5, с 56].

Творчість здебільшого асоціюється з поняттям «мистецтво» і визначається як прояв продуктивної активності людської свідомості, що передбачає необхідність пізнавати і перетворювати навколишній світ або окремі його явища. У контексті нашої проблеми актуальним є вивчення «діяльничої сторони творчості, яка спрямована на створення об'єктивно або суб'єктивно нових продуктів діяльності» [5, с 57].

Художньо-творча активність в образотворчій діяльності полягає у пошуку нового; виявленні самостійності під час вибору задуму та його втілення в зорових образах; ступені творчого опрацювання образів; оригінальності способів і результатів цієї діяльності. Вона передбачає виявлення особистістю естетичних почуттів, смаків, специфічних для образотворчого мистецтва знань, умінь, навичок. До структури художньо-творчої активності ми відносимо: знання теорії, законів, конкретної предметної галузі, що визначають готовність студентів до майбутньої професійної діяльності, яка передбачає оволодіння способами, технічними прийомами та засобами виразності художньої мови; етапи творчого пошуку (процесу); творчі здібності – уява, креативність, пошук нового, оригінальне рішення тощо.

У нашому дослідженні ми визначаємо художньо-творчу активність як відносно стійке особистісне утворення, що становить не окрему особистісну рису, а її інтегральну якість, а також ступінь діяльності студента під час навчання орнаментального мистецтва, в якому суб'єкт (студент) виявив на максимально можливому для нього рівні емоційно-вольові, операційні, інтелектуальні якості, набуті знання, уміння і навички, а також емоційно-оціночні ставлення до продукту своєї діяльності (орнаментальних композицій).

Розвиток у майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва художньо-творчої активності засобами орнаментального мистецтва, на нашу думку, буде ефективним за таких психолого-педагогічних умов: цілісний процес розвитку художньо-творчої активності студентів і засвоєння ними основних знань, умінь, навичок з орнаментального мистецтва; створення можливостей для прояву студентами художньо-творчої активності на максимальному для кожного з них рівні та послідовному ускладненні творчих завдань під час виконання вправ з орнаментального мистецтва; розвиток інтересу до вивчення орнаментального мистецтва здійснюється на засадах засвоєння традицій світової художньої культури; систематичне використання під час навчання студентів орнаментального мистецтва технічних засобів і спеціальних наочних посібників, різноманітних художніх матеріалів і технік, завдань з елементами проблемності та проблемних ситуацій у творчих завданнях на засвоєння композиційних схем, орнаменту, пошуку його кольорового рішення та ін.; здійснення взаємозв'язку дисциплін навчальних планів підготовки вчителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти, фахівців образотворчого та декоративного мистецтва, в яких вивчаються питання історії орнаменту, орнаментальної композиції у різних контекстах.

Під час розроблення методичної системи розвитку у майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва художньо-творчої активності засобами орнаментального мистецтва доцільно застосовувати актуальний в народному мистецтві принцип послідовності засвоєння майстерності (повторення, варіація, імпровізація). Саме в такій послідовності має організовуватися навчання студентів.

Для оцінки розвитку у студентів художньо-творчої активності засобами орнаментального мистецтва ми пропонуємо такі критерії:

1. мотиваційно-змістовий (інтелектуальний) компонент, який передбачає сформованість стійкого інтересу до орнаментального мистецтва та творчої діяльності; усвідомлення особистісної значущості образотворчих умінь і навичок в орнаментальному мистецтві; актуалізацію і синтез художньо-естетичних знань у творчій діяльності;

2. формально-динамічний (операційний) компонент полягає в готовності засвоювати технологію виконання орнаментів під час створення творчої роботи; прояві активності у використанні прийомів творчої діяльності в новій ситуації;

3. продуктивно-результативний (емоційно-вольовий) компонент – емоційно-естетичне сприйняття орнаментального мистецтва; прагнення до самостійної творчої діяльності, що передбачає створення орнаменту; емоційно-ціннісне ставлення до продукту власної діяльності (орнаментальних композицій), почуття відповідальності за отриманий результат.

Висновки. Отже, узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що орнаментальне мистецтво є суттєвою часткою художньої культури і має невичерпний потенціал для творчості. Вивчення орнаменту слід розглядати як важливий засіб розвитку художньо-творчої активності студентів, що сприяє формуванню моральних якостей особистості, художнього смаку та духовної культури.

Забезпечення ефективності розвитку художньо-творчої активності студентів під час виконання ними орнаментальних композицій має здійснюватися за певної системи психолого-педагогічних умов.

З метою експериментальної перевірки ефективності психолого-педагогічних умов розвитку у майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва художньо-творчої активності засобами орнаментального мистецтва наступними кроками нашого дослідження буде розроблення методики визначення рівнів сформованості досліджуваного феномену.

Список використаних джерел:

1. Marushchak O.V., Zuziak T.P., Savchuk I.V. Formation at students of pedagogical higher education institutions of esthetic idea by means of national ornament. *Modern Scientific Researches: The International Scientific Periodical Journal*. Yolnat PE, Minsk, Belarus, 2020. Issue 11. Part 1. С. 31-38.
2. Zuziak Tatyana, Marushchak Oksana. Formation of artistic-aesthetic competence means of decorative and consumer art: content and structure of phenomenon. *Development of modern science: the experience of European countries and prospects for Ukraine: monograph / edited by authors*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2019. P. 17-40. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-571-78-7> 18.
3. Етнокультурне виховання учнів засобами декоративно-ужиткового мистецтва в умовах позашкільного навчального закладу: методичний посібник / за редакцією А.В. Корнієнко. Д.: Надруковано ПП Дрига Т.В., 2016. 236 с.
4. Марущак О., Кашуба А., Магдич Я. Методичні аспекти етнокультурного виховання учнів старшої школи засобами ДУМ. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій середньої школи: теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр.* Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. 1. С. 228-232.
5. Марущак О., Савлук В., Свята М. Формування творчих здібностей майбутніх учителів трудового навчання та технологій засобами декоративно-ужиткового мистецтва. *Science, research, development. Pedagogy*. № 14: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (27.02.2019-28.02.2019, London / Лондон). Warszawa, 2019. С. 55-59.
6. Марущак О.В., Бабчук Ю.М., Чадюк Г.Ф., Бойчук С.О. Формування у майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва естетичних уявлень засобами орнаментальної композиції. *Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр.* Вип. I. Вінниця, 2020. С. 41-45.
7. Марущак О.В., Лукова О.М., Шевцова Л.О. Умови розвитку творчих здібностей у майбутніх учителів трудового навчання та технологій. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій: теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр.* Вінниця, 2019. Вип. III. С. 26-29.
8. Марущак О.В., Недзеленко Ю.А., Ткачук Н.І. Науково-теоретичні основи орнаментальної композиції у професійній підготовці майбутніх учителів трудового навчання та технологій і педагогів професійної освіти. *Dyna mics of the development of world science. Abstracts of the 7th International scientific and practical conference*. Perfect Publishing. Vancouver, Canada. 2020. Pp. 644-653.
9. Марущак О.В., Савлук В.М., Панасюк Я.П. Методологічні основи навчання майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва орнаментальної композиції плетеного гачком мережива. *Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр.* Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2020. Вип. I. С. 17-21.
10. Орлова Т. Етноестетика в поняттєвому контексті сучасного мистецтва. *Українська народна творчість у поняттях міжнародної термінології*. К.: Музей Івана Гончара; Родовід, 1996. С. 13-24.